

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 355.318.:355

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.1/16>

Чепель М.О.

Національна академія Національної гвардії України

ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ РИЗИКУ ВИНИКНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ВТРАТ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ФОРМУВАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПРИ ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ ІЗ ПРИПИНЕННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Аналіз суспільних процесів у сучасній Україні дає змогу стверджувати, що існує велика ймовірність виникнення соціальних конфліктів, які можуть перетворюватися на масові заворушення і нести загрозу громадській і державній безпеці країни. Прикладами таких конфліктів в країні були:

- кампанія протестів в Україні у 2000–2001 рр.;
- кампанія протестів, мітингів, актів громадянської непокорності наприкінці 2004 – початку 2005 рр., яка мала назву «Помаранчева революція»;
- політичні та суспільні зміни в Україні у період із листопада 2013 до лютого 2014 рр., призвели до загибелі громадян, правоохоронців і мали назву «Революція гідності».

Для виконання завдань із припинення масових заворушень будуть залучатися органи державної влади, сили безпеки, зокрема Національна гвардія України як основний суб'єкт із припинення масових заворушень, що координує діяльність сил і засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій. Під час цих дій на особовий склад формувань Національної гвардії України буде чинитися негативний інформаційно-психологічний вплив як один із найвпливовіших факторів, що може призводити до психологічних втрат серед особового складу. Своєчасне визначення ступеня ризику виникнення психологічних втрат, їх прогнозування дасть змогу органам військового управління вносити відповідні корегування в дії військовослужбовців під час виконання ними завдань із припинення масових заворушень і зменшити ймовірність невиконання поставленого завдання.

Запропонований у статті підхід до визначення ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень базується на отриманні якісної оцінки ступеня ризику виникнення психологічних втрат із використанням методу нечітких множин. Зазначена оцінка ґрунтується на аналізованні відповідними експертами (командирами підрозділів, заступниками командирів підрозділів, офіцерами управління тощо) факторів, які мають місце під час масових заворушень і які визначатимуть ступінь ризику виникнення психологічних втрат як мінімальний, підвищений, критичний і недопустимий.

Ключові слова: *конфлікт, масові заворушення, сили безпеки, Національна гвардія України, інформаційно-психологічний вплив, фактори, психологічні втрати, метод нечітких множин.*

Постановка проблеми. Певні суперечності та їхні загострення у відносинах між людьми, соціальними групами, суспільства загалом можуть породжувати виникнення соціального конфлікту. Останніми прикладами соціальних конфліктів у світі є події у Франції, Бельгії, Гонконзі, Киргиз-

стані, тривають протести у Білорусі. У сучасній історії України також траплялись конфлікти, що несли загрозу громадській і державній безпеці, зокрема кампанія протестів, мітингів, актів громадянської непокорності наприкінці 2004 – початку 2005 рр., яка мала назву «Помаранчева револю-

ція», політичні та суспільні зміни в Україні у період із листопада 2013 до лютого 2014 рр., що призвели до загибелі громадян, правоохоронців і мали назву «Революція гідності».

Розв'язання конфліктів може здійснюватися різними способами, одним із яких є активні дії сторін конфлікту при проведенні масових заходів, що можуть перетворюватися на масові заворушення. Для припинення масових заворушень залучаються органи державної влади, сили безпеки, зокрема Національна гвардія України як військово формування із правоохоронними функціями [1].

Виконання завдань здійснюється зазвичай за умов потужного інформаційно-психологічного протистояння, яке супроводжується застосуванням сторонами конфлікту різних форм і способів інформаційно-психологічного впливу на сили безпеки, що призводить до зниження морально-психологічного стану правоохоронців, виникнення ризику психологічних втрат, зниження боєздатності особового складу сил безпеки загалом, а також виникнення ризику невиконання силами безпеки поставленого службового (бойового) завдання.

Так, у 2014 р. під час «Революції гідності» працівники міліції залишили будівлю Рівненської обласної державної адміністрації, охорону якої вони здійснювали, під натиском учасників акції протесту. Цього ж року під час штурму Одеського міського управління внутрішніх справ працівники міліції залишили будівлю. Одним із факторів, що змусив правоохоронців «відступити», був негативний інформаційно-психологічний вплив, який чинився на них і як наслідок дії цього фактору – наявність психологічних втрат серед особового складу.

Своєчасне визначення ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу, котрий залучається до виконання завдань із припинення масових заворушень, і наявність відповідного інструментарію для цього є нагальною потребою для прийняття обґрунтованого рішення органом управління, зокрема Національною гвардією України як основним суб'єктом із припинення масових заворушень, що координує діяльність сил і засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прогнозування, розрахунку психологічних (психогенних) втрат серед особового складу при веденні бойових дій розглядалися у працях О.Г. Караяні, І.В. Сиромятнікова [2], В.В. Ягупова, [3], О.А. Блінова [4], С.В. Чермяніна [5], В.І. Алещенка [6], але зазначені підходи доцільно застосовувати під час збройних конфліктів і їх

використання в діяльності сил безпеки, Національної гвардії України малоймовірно.

Фахівцями Національної академії Національної гвардії України, зокрема І.І. Приходьком, О.О. Іллюком у статтях [7; 8], запропоновані підходи до визначення й оцінювання психологічної безпеки, психологічних втрат серед військовослужбовців-правоохоронців у ході виконання ними службових (бойових) завдань. Проте залишається актуальним питання щодо визначення ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень, враховуючи постійну трансформацію загроз державній безпеці в інформаційній сфері, різноманітність і особливість форм і способів інформаційно-психологічного впливу на органи державної влади, сили безпеки тощо.

Постановка завдання. Головною метою статті є формування підходу до визначення ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна гвардія України виконує завдання із захисту й охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії із правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки [1]. Виконання цих завдань, зокрема із припинення масових заворушень, здійснюється за умов складної інформаційно-психологічної обстановки, що є сукупністю факторів і умов, яка має істотний вплив на формування інформаційно-психологічного середовища, характерного для регіону (місцевості, країни загалом) у певний період часу і яка виражається через систему кількісних і якісних характеристик стану стосунків (відносин) між суб'єктами і об'єктами інформаційно-психологічних впливів [9].

Велика кількість факторів і умов, що впливають на особовий склад формувань Національної гвардії України, може призвести до виникнення психологічних втрат. У цій статті під поняттям *«психологічні втрати серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень»* слід розуміти кількість військовослужбовців, які втратили на короткий або тривалий час боєздатність (активність) внаслідок негативного інформаційно-психологічного впливу.

Ризик виникнення психологічних втрат залежатиме від великої кількості факторів, визначення яких було проведено в роботі [9] та які мали місце під час «Помаранчевої революції» та «Революції гідності». Серед таких факторів були:

- кількість засобів масової інформації, які здебільшого піддають сумнівам досягнення влади та критикують її здобутки (засоби масової інформації, що формують негативний імідж чинної влади);

- наявність інформаційних впливів із боку представників релігійних конфесій;

- відсутність підтримки з боку місцевої громади, яка не брала участі в масових заворушеннях;

- використання протестуючою стороною зовнішніх подразників (яскравого світла, гучного звуку, задимлення території тощо);

- тривалість масових заворушень;

- наявність закликів до порушень громадського порядку (захоплення приміщень органів державної влади, непокоря представникам правоохоронних органів тощо);

- тривалість інформаційних впливів;

- несприятливі погодно-кліматичні умови (явища);

- кількість повідомлень у засобах масової інформації, які мають ознаки маніпулювання свідомістю особового складу формувань Національної гвардії України;

- інтенсивність інформаційних впливів;

- чисельність протестуючої сторони (натовпу);

- наявність повідомлень, у яких є погрози життю і здоров'ю військовослужбовців і членів їхніх сімей;

- агресивність протестуючої сторони (натовпу);

- наявність у військовослужбовців спеціальних засобів і засобів індивідуального захисту, які дозволили їм виконати завдання із припинення масових заворушень;

- здатність особового складу протистояти негативним інформаційно-психологічним впливам;

- кількість особового складу, котрий має досвід виконання завдань із припинення масових заворушень;

- кількість підрозділів взаємодії;

- неможливість особовому складу належним чином задовольнити особисті потреби та незадовільні побутові умови;

- неефективні дії взаємодіючих сил із припинення масових заворушень;

- підготовленість особового складу до виконання завдань із припинення масових заворушень;

- кількість військовослужбовців, які отримали травми (поранення) під час виконання завдань із припинення масових заворушень, тощо.

Ці та інші фактори були визначені методом експертного оцінювання. Як експертів було залучено слухачів магістратури Національної академії Національної гвардії України (що перебували на посадах командирів підрозділів і їхніх заступників під час подій в Україні наприкінці 2004 – початку 2005 рр. та у період зі листопада 2013 до лютого 2014 рр.) [9]. Також експертами було зазначено, що під час цих подій на особовий склад чинився потужний інформаційно-психологічний вплив із боку учасників протестних дій, окремої категорії населення, засобів масової інформації тощо, що призводив до ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу.

Визначення якісної оцінки ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень пропонується здійснювати за допомогою методу нечітких множин.

Зазначена оцінка базується на аналізованні факторів, що визначатимуть ступінь ризику виникнення психологічних втрат. Необхідно співвідносити отримані якісні оцінки факторів з якісною оцінкою аналізованого ступеня ризику. Для виконання цієї задачі доцільно залучити як експертів відповідних фахівців, а саме командирів, їхніх заступників по роботі з особовим складом, офіцерів-психологів, котрі безпосередньо беруть участь у виконанні завдань із припинення масових заворушень.

Кожний з експертів оцінює ступінь ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу за чотирирівневою градацією (авторський підхід), зокрема:

- а) мінімальний ступінь ризику виникнення психологічних втрат;

- б) підвищений ступінь ризику виникнення психологічних втрат;

- в) критичний ступінь ризику виникнення психологічних втрат;

- г) недопустимий ступінь ризику виникнення психологічних втрат.

Для цього експерт аналізує ступінь впливу факторів, зазначених вище. Одні фактори отримують оцінку, яку пов'язують із мінімальним ступенем ризику виникнення психологічних втрат серед

особового складу, інші, відповідно – із підвищеним, критичним і недопустимим. За результуючої оцінки ступеня ризику неминуче присутній елемент суб'єктивності. Для більш об'єктивної оцінки ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу може бути застосований метод, відомий із теорії нечітких множин [10].

Введемо такі позначення:

k_i – фактор, що аналізується;

n – кількість факторів;

i – поточний номер фактора ($i=1, \dots, n$).

Кожен із набору обраних факторів може відповідати певному ступеню ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу. Коефіцієнт значущості кожного фактора позначається як α_i . Шляхом експертного оцінювання визначається, рівнозначні або нерівнозначні обрані фактори. Якщо фактори рівнозначні, то коефіцієнти значущості рівні та визначатимуться за формулою:

$$\alpha_i = \frac{1}{n}, \quad (1)$$

Якщо фактори нерівнозначні, то методом експертного оцінювання слід провести їх ранжування в порядку убудання їх впливу. Тоді коефіцієнти значущості факторів можуть бути визначені за формулами Фішберна [11]:

$$\alpha_i = \frac{\eta_i}{\sum_{i=1}^n \eta_i}, \quad (2)$$

де

$$\eta_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{(n + 1) \cdot n}. \quad (3)$$

Кожному фактору k_i присвоюється його поточне значення β_{ij} , де $j=1, 2, 3, 4$ – номер, що відповідає градації ступеню ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу в порядку убудання, а i – поточний номер фактору. За умови, коли $\beta_{ij}=1$, то значення фактору відповідає обраному ступеню ризику виникнення психологічних втрат, якщо $\beta_{ij}=0$, то значення фактору не відповідає.

Вводиться функція належності φ , областю визначення якої є множина ступенів ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу, а областю значень – інтервал $[0; 1]$. Визначаються поточні значення φ , які відповідають розбиттю множини ступенів ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу на чотири підмножини – мінімальний ступінь ризику виникнення психологічних втрат, підви-

щений ступінь ризику виникнення психологічних втрат, критичний ступінь ризику виникнення психологічних втрат, недопустимий ступінь ризику виникнення психологічних втрат. Поточні значення φ представлені в табл. 1.

Далі визначаємо значення функції належності, виходячи з отриманих поточних значень факторів [10]:

$$\varphi = \sum_{j=1}^4 \varphi_j \cdot \sum_{i=1}^n \alpha_i \cdot \beta_{ij}, \quad (4)$$

де φ_j – середнє арифметичне функції належності для кожного j -го інтервалу, яке визначається з виразу:

$$\varphi_j = 0,875 - 0,25(j-1). \quad (5)$$

Отримане з виразу (4) значення функції належності φ вказує на певний ступінь ризику виникнення психологічних втрат (мінімальний ступінь ризику, підвищений ступінь ризику, критичний ступінь ризику, недопустимий ступінь ризику).

Як приклад, експерт виділив п'ять факторів (k_1, k_2, \dots, k_5), які можуть, на його думку, призвести до ризику виникнення психологічних втрат, і здійснив їх ранжування в порядку убудання впливу:

k_1 – наявність повідомлень, у яких є погрози життю і здоров'ю військовослужбовців і членів їхніх сімей;

k_2 – кількість повідомлень у засобах масової інформації, що мають ознаки маніпулювання свідомістю особового складу формувань Національної гвардії України;

k_3 – кількість військовослужбовців, котрі отримали травми (поранення) під час виконання завдань із припинення масових заворушень;

k_4 – неефективні дії взаємодіючих сил із припинення масових заворушень;

k_5 – неможливість особовому складу належним чином задовольнити особисті потреби та незадовільні побутові умови.

Коефіцієнти значущості факторів (їх вага) ($\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_5$) визначаються експертом за формулами (2) і (3).

Результати опитування експертами, спостереження за діями особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень показали, що наявність фактору k_1 відповідає недопустимому ступеню ризику виникнення психологічних втрат; k_2 – недопустимому; k_3 – критичному; k_4 – підвищеному k_5 – мініальному.

Виходячи з отриманих результатів, експерт присвоїв факторам їхні поточні значення (табл. 2).

Таблиця 1

Поточні значення φ , які відповідають розбиттю множини ступенів ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень

Інтервал значень функції належності ступенів ризику виникнення психологічних втрат	Підмножина
$0 < \varphi \leq 0,25$	мінімальний ступінь ризику виникнення психологічних втрат
$0,25 < \varphi \leq 0,5$	підвищений ступінь ризику виникнення психологічних втрат
$0,5 < \varphi \leq 0,75$	критичний ступінь ризику виникнення психологічних втрат
$0,75 < \varphi \leq 1,0$	недопустимий ступінь ризику виникнення психологічних втрат

Таблиця 2

Фактори та їхнє відповідне значення щодо ступенів ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу, які здійснив експерт

Фактор	Значення фактору, яке відповідає ступеню ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу			
	мінімальний ступінь ризику	підвищений ступінь ризику	критичний ступінь ризику	недопустимий ступінь ризику
k_1	0	0	0	1
k_2	0	0	0	1
k_3	0	0	1	0
k_4	0	1	0	0
k_5	1	0	0	0

Середні значення функції належності для кожного фактору визначаються за формулою (5), після цього із застосуванням формули (4) знаходиться шукане значення функції належності та за допомогою табл. 1 визначається ступінь ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу.

Висновки. Таким чином, сформований підхід до визначення якісної оцінки ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень, який базується на використанні

методу нечітких множин. Якісну оцінку ступеня ризику виникнення психологічних втрат пропонується здійснювати за чотирирівневою градацією, а саме мінімальний ступінь ризику виникнення психологічних втрат, підвищений, критичний, недопустимий.

Перспективою подальших досліджень є розроблення кількісної оцінки ступеня ризику виникнення психологічних втрат серед особового складу формувань Національної гвардії України при виконанні завдань із припинення масових заворушень.

Список літератури:

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення 12.12.2020).
2. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 480 с.
3. Ягупов В.В. Методика прогнозування й розрахунку психогенних втрат серед особового складу. *Військове виховання: історія, теорія та сучасність*: навчальний посібник. Київ, 2002. С. 447–455.
4. Блінов О.А. Бойова психічна травма : монографія. Київ : Талком, 2019. 700 с.
5. Новиков В.С., Боченков А.А., Чермянин С.В. Психофизиологическое обоснование проблемы коррекции и реабилитации участвовавших в боевых действиях военнослужащих. *Военно-медицинский журнал*. 1997. № 3. С. 53–56.
6. Алещенко В.І., Дикун В.Г., Мулява В.Д. Бойові психогенні втрати: прогнозування, діагностика, профілактика : навчальний посібник. Київ : НАОУ, 2005. 60 с

7. Приходько І.І. Визначення загальних утрат особового складу при виконанні службово-бойових завдань в особливий період. *Честь і закон*. 2007. № 2. С. 35–40.
8. Ілляк О.О. Методика оцінювання психологічних втрат та психологічної безпеки військовослужбовців на основі їх морального духу та морально-психологічного стану. *Честь і закон*. 2010. № 4. С. 82–93.
9. Бабков Ю.П., Чепель М.О., Євсєєв В.О. Результати аналізу та ранжування факторів, що впливають на складність інформаційно-психологічної обстановки у районі виконання завдань із забезпечення громадської безпеки формуваннями Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2018. № 2 (76). С. 6–19.
10. Недосекин А.О. Применение теории нечетких множеств к задачам управления финансами. *Аудит и финансовый анализ*. 2000. № 2. URL: http://auditfin.com/fin/2000/2/fin_2000_21_rus_04_01.pdf (дата звернення 18.12.2020).
11. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений / пер. с англ. В.Н. Воробьевой, А.Я. Кируты : учебник. Москва : Наука, 1978. 352 с.

Chepel M.O. APPROACH TO DETERMINING THE DEGREE OF RISK OF PSYCHOLOGICAL LOSSES AMONG THE PERSONNEL OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE WHEN PERFORMING TASKS TO STOP MASS RIOTS

The analysis of social processes in modern Ukraine allows us to state that there is a high probability of social conflicts, which can turn into mass riots and pose a threat to public and state security. Examples of such conflicts in the country were:

- protest campaign in Ukraine in 2000–2001;
- the campaign of protests, rallies, acts of civil disobedience in late 2004–early 2005, entitled as the “Orange Revolution”;
- political and social changes in Ukraine, which took place in the period from November 2013 to February 2014, led to the death of citizens, law enforcement officers and were called the “Revolution of Dignity”.

Public authorities, security forces, in particular the National Guard of Ukraine, will be involved to stop mass riots, as the main entity for cessation of mass riots, which coordinates the activities of law enforcement forces involved in stopping these illegal actions. During these actions, the personnel of the National Guard of Ukraine will be negatively affected by information and psychological influence as one of the most influential factors and which will lead to psychological losses among the personnel. Timely determination of the degree of risk of psychological losses, their forecasting will allow the military authorities to make appropriate adjustments in the actions of personnel during their tasks to stop the riots and reduce the likelihood of non-fulfillment of the task.

The approach proposed in the article to determine the degree of risk of psychological loss among the personnel of the National Guard of Ukraine in performing tasks to stop riots is based on obtaining a qualitative assessment of the risk of psychological loss using the fuzzy set method. This assessment is based on the analysis by relevant experts (unit commanders, deputy unit commanders, commanding officers, etc.) of the factors that occur during riots and which will determine the degree of risk of psychological loss as minimal, increased, critical and unacceptable.

Key words: conflict, mass riots, security forces, National Guard of Ukraine, information and psychological influence, factors, psychological losses, fuzzy set method.